

Binnen de vaste commissie voor Infrastructuur en Milieu hebben verschillende fracties de behoefte om vragen en opmerkingen voor te leggen aan de Minister van Infrastructuur en Milieu inzake de concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) voor de Structuurvisie Ondergrond (Kamerstuk 33 136, nr. 10).

De voorzitter van de commissie,
Van Dekken

De adjunct-griffier van de commissie,
Jansma

I Vragen en opmerkingen vanuit de fracties

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Algemeen	3
Mijnbouw en energiedragers	6
Opslag	9
Water	10
Zoutwinning	12
Overige	13

Inleiding

De leden van de VVD-fractie hebben kennisgenomen van de concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) voor het milieuonderzoek ten behoeve van de Structuurvisie Ondergrond en hebben nog de behoefte tot het stellen van een aantal vragen.

De leden van de PvdA-fractie hebben met interesse kennisgenomen van de NRD bij de Structuurvisie Ondergrond. Deze leden zijn blij dat eerdere verzoeken om de drinkwatersector volwaardig in het proces mee te nemen zijn ingewilligd. Ook in de ogen van deze leden is een waarborg van goed en voldoende drinkwater in de toekomst essentieel. Er leven nog wel enkele vragen bij deze leden.

De leden van de SP-fractie hebben met de nodige verbazing kennisgenomen van de voorgelegde concept NRD voor het milieuonderzoek ten behoeve van de Structuurvisie Ondergrond. Deze leden lezen dat voorgelegd voorstel een afbakening moet zijn voor wat er wordt onderzocht en hoe het onderzoek wordt vorm gegeven. Deze leden missen een groot aantal onderwerpen en missen daarnaast de rol die provincies en gemeenten met hun respectievelijke verantwoordelijkheden zullen krijgen. Naar mening van deze leden is de mededeling dat het gebruik en het beheer van de ondergrond een gezamenlijke verantwoordelijkheid is die vraagt om goede afspraken zowel tussen overheden onderling als met bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers, een prachtige aftrap. Daarbij vinden deze leden echter nog geen begin van een rolverdeling. Voorliggend concept gaat naar mening van deze leden uit van slechts die zaken die voor het Rijk van belang zijn. Iedere onderbouwing voor de gemaakte keuzes ontbreekt.

De leden van de D66-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de concept NRD voor het milieuonderzoek ten behoeve van de Structuurvisie Ondergrond en hebben daarover nog een aantal vragen.

De leden van de ChristenUnie-fractie hebben kennisgenomen van de concept NRD Structuurvisie Ondergrond. Genoemde leden vinden een integrale afweging van eventueel gebruik van de ondergrond en maatschappelijke waarden belangrijk. Zij zijn bovendien tegen winning van schaliegas en schalieolie in Nederland. Deze leden vragen naar de discussie over nut en noodzaak en de verhouding tussen de structuurvisie ondergrond en de structuurvisie schaliegas.

De leden van de GroenLinks-fractie hebben kennisgenomen van de concept NRD. Deze leden juichen de voortgang in het proces toe. Zij hebben wel kritische vragen en opmerkingen.

De leden van de PvdD-fractie hebben kennisgenomen van de concept NRD Structuurvisie Ondergrond. Zij willen graag nog enkele vragen stellen.

Algemeen

De leden van de VVD-fractie lezen dat het doel van de planMER-procedure is om het milieubelang een volwaardige plek te geven in de besluitvorming over plannen die belangrijke gevolgen voor het milieu kunnen hebben. Zou de Minister kunnen toelichten wat precies onder «volwaardig» wordt verstaan? Staat deze volwaardigheid gelijk met economische belangen of staat het milieubelang hierboven?

De leden van de VVD-fractie vragen op welke wijze er bij ondergrondse activiteiten rekening gehouden wordt met bovengrondse activiteiten.

Welke criteria worden er gebruikt bij een belangenafweging?

De leden van de VVD-fractie zijn van mening dat ten aanzien van de vier alternatieve functiecombinaties hier ook economische afwegingen een rol moeten spelen. Om deze reden willen deze leden vragen of er een vijfde alternatief ontworpen kan worden waarbij gekeken wordt naar de combinatie met het grootste economische rendement.

Ten aanzien van de tabel getiteld «beoordelingskader milieueffecten» zien de leden van de VVD-fractie graag een toelichting hoe de afweging met betrekking tot de gebruikswaarde gemaakt wordt. Hoe wordt economische waarde ten aanzien van recreatie en landbouw afgewogen?

De leden van de VVD-fractie lezen dat het beoordelingskader bestaat uit twee stappen, te weten de beoordeling van de effecten van de ingreep en een interpretatiekader. Door het ten dele ontbreken van een milieukundig beleidskader in de diepe ondergrond zijn effecten lastig in beeld te brengen. Daarom wordt er gekeken naar risico's casu quo bedreigingen. Deze leden zijn van mening dat hiermee het risico ontstaat dat er aanname op aanname gedaan wordt; een interpretatie van een aanname qua risico of bedreiging. Kan aangegeven worden waarom er geen milieukundig beleidskader is voor ondergrondse functies? Betekent dit dat er feitelijk geen beeld is en/of er geen nulmeting bestaat? Kan dit worden opgesteld? Hoe wordt er zeker gesteld dat er een valide interpretatie gedaan wordt?

De leden van de PvdA-fractie begrijpen dat de Structuurvisie Schaliegas een apart traject doorloopt en zijn blij dat daarin de nut en noodzaakdiscussie gevoerd zal gaan worden. Wordt deze nut- en noodzaakdiscussie ook meegenomen in de NRD of de milieueffectrapportage van overige mijnbouwactiviteiten zoals zoutwinning en gaswinning? De opslag van kernafval doorloopt een apart traject. Deze leden vinden dat hiervoor eerst een nut- en noodzaakdiscussie moet worden gevoerd voordat dit onderwerp eventueel bij de Structuurvisie Ondergrond betrokken zou worden.

Het stemt de leden van de SP-fractie hoopvol over de ondergrond te lezen dat deze als basis dient voor bovengrondse activiteiten zoals het verbouwen van gewassen en de fundering van infrastructuur en bebouwing is. Het moet deze leden van het hart dat hierover in het verdere stuk niets meer te lezen is. Deze leden hopen niet dat dit tekenend wordt voor de wijze waarop de regering verantwoordelijkheid draagt voor de activiteiten die aan de oppervlakte plaatshebben.

Op welke wijze zullen de ecosystemendiensten als waterbergend- en zuiverend vermogen van de ondergrond, temperatuurregulatie, CO₂-buffering en draagvermogen een plek krijgen in de Structuurvisie Ondergrond? Wie van de betrokken bewindspersonen is waar verantwoordelijk voor? Kunnen deze leden inzicht krijgen in de ruimtelijke afwegingskaders ten aanzien van de ondergrond? Hoe vinden provincies,

gemeenten en waterschappen hun plek en hun verantwoordelijkheden? Wie geeft op welk moment, welke vergunning af? Wie is verantwoordelijk voor welke mogelijke schade bij bodemberoering?

De leden van de SP-fractie vragen wat de opgaven zijn die niet in de Structuurvisie Ondergrond worden geadresseerd en dus zullen worden opgepakt in het brede programma Bodem en Ondergrond? Wat zijn de criteria om *niet* te worden toegelaten in de Structuurvisie, maar *wel* in het programma Bodem en Ondergrond? Hoe breed is een brede visie precies, zo vragen deze leden. Is deze visie uitputtend? Zo nee, waarom niet? Wat is het overkoepelende doel van het programma Bodem en Ondergrond? Op welke wijze wordt de Kamer betrokken bij het opgaan in de Structuurvisie Ondergrond, zo vragen de leden van de SP-fractie. Waarom wordt er slechts gekeken naar de maatschappelijke effecten zoals nut en noodzaak en de invloed op de energietransitie? Hoe wordt de invloed op drinkwatergebieden, natuur en milieu bekeken, betrokken en gemeten?

Hoe verhoudt zich het planMER voor Structuurvisie Ondergrond tot het planMER voor de Structuurvisie schaliegas?

Waarom zijn boringvrije zones rond waterwinningen niet uitgezonderd van de winning van schaliegas? Zal de uitzondering van schaliegaswinning in grondwaterbeschermingsgebieden, intrekgebieden, boringvrije zones, strategische en nationale grondwatervoorraden voor de drinkwatervoorziening in Structuurvisie Ondergrond worden geregeld? Zo ja, op welke wijze?

Indien de afweging of de winning van schaliegas op een bepaalde plaats de voorkeur heeft boven andere activiteiten die geen onderdeel uitmaken van de Structuurvisie Schaliegas, waar wordt dit besluit dan wel genomen en door wie? Waarom wordt er gesteld dat indien de structuurvisie ondergrond expliciet reserveringen maakt voor andere activiteiten, dit kan leiden tot een nadere begrenzing van de potentieel geschikt bevonden gebieden in de Structuurvisie Schaliegas¹? Wat staat hier nu eigenlijk?

Kan de Kamer schaliegas nog afwijzen indien het is opgenomen in een van de twee Structuurvisies? Is het niet zo dat er eerst indringend

gesproken moet worden over de wenselijkheid van schaliegas in algemene zin alvorens energie wordt gestoken in dit soort maatregelen? De leden van de SP-fractie vragen of het nadrukkelijk betrekken van het energierapport 2015 niet een oneigenlijke manier van beïnvloeding van de besluitvorming is. Waarom wordt de Structuurvisie Ondergrond niet gemaakt als een soort atlas van de ondergrond, waarna door middel van separate besluitvorming gekeken kan worden naar de wenselijkheid van keuzes in een bepaald gebied? Sluit de keuze voor een Structuurvisie niet per definitie democratische besluitvorming uit? Is er niets geleerd van zaken als onrust rond de plaatsing van windmolens op land of tracébesluiten, zo vragen deze leden. Is het besluit om de ruimtebehoefte van afzonderlijke energie-gerelateerde functies in de ondergrond vast te leggen, ook meteen een besluit om zaken meteen met één pennenstreek mogelijk te maken?

De leden van de SP-fractie missen de Maatschappelijke Kosten-Baten Analyse (MKBA). In de voorliggende stukken wordt gesteld dat de MKBA dient ter voorbereiding en onderbouwing van de Structuurvisie Ondergrond. Deze leden vernemen dan ook graag op welk moment de MKBA ter beoordeling aan de Kamer wordt voorgelegd.

De leden van de SP-fractie vragen met klem of naast de nationale en regionale welvaartseffecten ook minder «harde» effecten opgenomen kunnen worden in deze MKBA. Een MKBA kan gebruikt worden om te sturen op de ondergrond. Daarbij moeten waarden worden toegekend aan ecosystemen. Zo komt bodemvruchtbaarheid om de hoek kijken, maar ook waarden op het gebied van drinkwater, voedsel en hout. Probleem hierbij is hoe de voordelen van de ondergrond (natuur, schone lucht,

¹ Pagina 7 van de NRD Structuurvisie Ondergrond.

water et cetera worden beprijsd. Een probleem bij toepassing van de MKBA is dat de voordelen die de ondergrond, of bijvoorbeeld van water, natuur, schone lucht et cetera, bieden geen directe prijs hebben. Specifiek op deze problematiek gaat de leidraad waardering van natuur, water en bodem in.² Daarin wordt een onderscheid gemaakt tussen de financiële waarde, de economische waarde en de intrinsieke waarde.

Intrinsieke waarden (welvaart voor plant en dier) worden vaak niet meegenomen in een MKBA, omdat zij geen voordeel bieden aan de mens. Maar is dit voor een juiste afweging van verschillende vormen van ruimtegebrek wel correct? Deze leden vragen op welke wijze intrinsieke waarden een plek zullen krijgen binnen deze belangrijke MKBA en daarmee in de Structuurvisie Ondergrond.

De leden van de SP-fractie hopen dat met de genoemde onderzoeken en de raakvlakken waarmee rekening wordt gehouden verder reikt dan deze slechts te benoemen.

Naar mening van deze leden zouden zaken als schaliegas, het energie-rapport, drinkwatervoorziening en het NWP2 en de Structuurvisie Waddenzee integraal meegenomen moeten worden in de NRD en in de parallel genoemde MKBA. Dit zijn geen kleine en onbetekenende maatregelen in de ondergrond, maar maatregelen die enorme invloed hebben.

De leden van de SP-fractie vragen wie, als het planMER en de MKBA niet over de beoordeling van concrete projecten gaan, daar dan wel over gaat. Is het mogelijk om bij het planMER en de MKBA op deelgebieden wel uitspraken te doen over absolute onwenselijkheid van ingrepen in de ondergrond? Wie maakt de balans op van absolute onwenselijkheid van bodemactiviteiten in het kader van bijvoorbeeld (drinkwater-) veiligheid of veiligheid voor inwoners in het algemeen? Welke onderzoeken zijn wat betreft de betrokken bewindspersonen «heilig» bij de te maken afwegingen?

De leden van de D66-fractie willen weten op welke manier de ruimtelijke afwegingskaders concreet hun uitwerking zullen hebben. Hoe zullen deze afwegingskaders eruit zien? Zal er bijvoorbeeld sprake zijn van verplichte verdringingsreeksen en worden de afwegingskaders ook juridisch verankerd?

De leden van de D66-fractie lezen dat proceswateronttrekking en bodemenergie niet worden onderzocht in het planMER omdat deze opgaven op decentraal niveau spelen. Deze leden vragen hoe de samenhang met belangrijke nationale en decentrale opgaven zal worden bekeken, wanneer deze opgaven geen onderdeel uitmaken van het planMER. Hoe kunnen bijvoorbeeld de cumulatieve milieueffecten worden ingeschat wanneer deze niet zijn onderzocht in het planMER, zo vragen deze leden.

De leden van de D66-fractie willen graag weten op welke manier de provincies, gemeenten en waterschappen worden betrokken bij het opstellen van de Structuurvisie Ondergrond en de Structuurvisie schaliegas.

Deze leden vragen op welke manier de functies in de ondergrond en in de bovengrond op elkaar zullen worden afgestemd.

De leden van de ChristenUnie-fractie wijzen op het belang van een tijdige discussie over nut en noodzaak over het gebruik van de ondergrond. Is dit expliciet onderdeel van het planMER? De Minister maakt melding van een verkenning naar de maatschappelijke effecten (nut en noodzaak onderzoek) van schaliegaswinning en de invloed ervan op de energietran-

² Waardering van natuur, water en bodem in MKBA – aanvulling op de leidraad OEI (2004)

sitie. Wordt hier de juiste volgorde gehanteerd, aangezien de Structuurvisie schaliegas al onderdeel is van de Structuurvisie Ondergrond?

De leden van de PvdD-fractie lezen in de concept NRD voor de Structuurvisie Ondergrond dat de overheid met de Structuurvisie Ondergrond ruimtelijke sturing wil geven op ondergrondse activiteiten en deze beter op elkaar wil afstemmen. Deze leden stellen dat als het niet duidelijk is of activiteiten schadelijk zijn het voorzorgsprincipe gevolgd zou moeten worden. Deze leden kunnen dit nog niet terugvinden in de concept NRD. Kan de Minister aangeven hoe dit geborgd is in de Structuurvisie Ondergrond?

De leden van de PvdD-fractie vragen de Minister of zij bekend is met de bezorgde signalen vanuit decentrale overheden over de winning van schaliegas, waarbij deze overheden pleiten voor een moratorium op alle activiteiten die betrekking hebben op schaliegas. Ook hebben provincies boringvrije zones aangewezen om bewoond gebied, natuurgebieden en waterwingebieden te beschermen. Kan de Minister aangeven waarom boringvrije zones rond waterwingebieden niet zijn uitgezonderd van de winning van schaliegas? Is de Minister bereid schaliegasvrije provincies te accepteren en bovendien geen schaliegaswinning bij grondwatergebieden toe te staan? Zo nee, waarom niet? Is de Minister bereid in de Structuurvisie Ondergrond activiteiten met betrekking tot schaliegas te verbieden omdat niet bewezen is dat dit schoon en veilig kan plaatsvinden? Zo nee, waarom niet? Kan de Minister daarnaast aangeven hoe het planMER voor de Structuurvisie Ondergrond zich verhoudt tot het planMER voor de Structuurvisie schaliegas?

Mijnbouw en energiedragers

De leden van de VVD-fractie vragen of onder conventionele olie ook schalieolie gerekend wordt. Indien dit niet zo is, zien zij graag een toelichting wat dan de visie van de Minister op schalieolie in dit kader is.

De leden van de PvdA-fractie vragen wat de Structuurvisie Ondergrond zal betekenen voor bestaande activiteiten. De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) concludeerde eerder deze maand dat concessies voor mijnbouwactiviteiten in Nederland voor eeuwig zijn toegekend, en adviseren hier een tijdelijke concessie van te maken. Is het mogelijk bestaande concessies te beperken? Hoe wordt omgegaan met de injectie van afvalwater in de ondergrond zoals nu plaatsvindt bij gaswinning? Tot nu toe is ten aanzien daarvan geen milieueffectrapportage uitgevoerd. Wordt dat in het kader van deze NRD wel gedaan? Wat kunnen de consequenties van de Structuurvisie Ondergrond zijn als blijkt dat injectie van afvalwater schadelijk is voor bijvoorbeeld de drinkwaterwinning? Wat betekent dit voor het al dan niet beperken hiervan? Wordt bij de beoordeling van de effecten van verschillende gebruiksmogelijkheden van de ondergrond ook rekening gehouden met bodembeweging als gevolg hiervan?

De leden van de SP-fractie vragen of zaken als veiligheid en de ervaringen van gaswinning in Groningen worden betrokken bij de conventionele olie- en gaswinning. Op welke wijze worden de 200 gefracte putten gemonitord? Wat worden naar mening van de verantwoordelijke bewindspersonen exact bepaald met deze structuurvisie? Behelst dat grote winningen of kleine velden? Wat wordt exact in het planMER onderzocht? Is er voldoende kennis aanwezig over conventionele olie- en gaswinning? Hoe verhoudt dit zich ten opzichte van de constante beroepen van de Minister van Economische Zaken op de noodzaak voor verder onderzoek in het kader van de gaswinning in Groningen?

De leden van de SP-fractie vragen wat de reikwijdte van de opmerking is dat door mijnbouwactiviteiten op te nemen in de Structuurvisie Ondergrond de ruimtelijke sturing op deze activiteiten mogelijk wordt en wat dit precies inhoudt. Is sturing op dit moment naar mening van de Minister dan niet mogelijk? En welke bewindspersoon gaat welk gedeelte van de mijnbouwactiviteiten aansturen?

De leden van de SP-fractie vragen waarom het met behulp van de huidige wetgeving niet mogelijk is om bij mijnbouwactiviteiten te besluiten waar die activiteiten mogen plaatsvinden en waar niet. Klopt het dat dus sinds het uitgeven van de eerste mijnbouwconcessies er nooit op enigerlei wijze paal en perk is gesteld aan welke mijnbouwactiviteit dan ook? Wat zal toekomstige wetgeving precies veranderen? Zal dit met terugwerkende kracht werken? Kan met de stelling als is geponeerd op bladzijde zes van het concept NRD vanaf vandaag een moratorium op activiteiten worden gelegd totdat de Structuurvisie Ondergrond een feit is? Op welke wijze zal voorkomen worden dat nog voor deze Structuurvisie een feit is een stortvloed van aanvragen (bijvoorbeeld door Tulip Oil op Terschelling) over het land wordt uitgestort? Kan op enigerlei wijze voorkomen worden dat verregaande en talrijke concessies worden geclaimd? Kan deze wet gebruikt worden om zaken met een nieuwe start te gaan bekijken, zo vragen de leden van de SP-fractie.

De leden van de D66-fractie merken op dat onlangs uit het rapport³ van de OVV is gebleken dat veiligheid nauwelijks een rol heeft gespeeld bij de besluitvorming rond de aardgaswinning in Groningen. Deze leden willen weten welke lessen de Minister uit dit rapport trekt voor de toekomstige besluitvorming rond (mijnbouw-)activiteiten in de ondergrond. Op welke manier gaat de Minister, in samenspraak met haar ambtsgenoot van Economische Zaken, ervoor zorgen dat mogelijke veiligheidsrisico's expliciet onderdeel zijn van alle afwegingen over activiteiten in de ondergrond. Op welke manier komt dat tot uiting in de afwegingskaders van de Structuurvisie Ondergrond, zo vragen deze leden.

De leden van de D66-fractie lazen in het rapport van de OVV dat er lange tijd een groot gebrek aan structureel onafhankelijk onderzoek over de effecten van mijnbouwactiviteiten in de ondergrond is geweest. Deze leden vragen op welke manier de Minister in samenspraak met haar ambtsgenoot van Economische Zaken er in het vervolg voor gaat zorgen dat er structureel, onafhankelijk onderzoek wordt gedaan naar de gevolgen van alle mijnbouwactiviteiten in de ondergrond en hoe onzekerheden over mogelijke veiligheids- en milieurisico's tot uiting komen in het afwegingskader.

De leden van de D66-fractie zijn van mening dat het van groot belang is dat mensen inspraak hebben over de komst van mijnbouwactiviteiten in hun omgeving. De leden van de D66-fractie willen weten op welke manier inspraak in het afwegingskader van de Structuurvisie Ondergrond zal worden geregeld. Ook vragen deze leden om een vergelijking tussen de manier waarop inspraak bij mijnbouwactiviteiten en bij infrastructurele projecten is geregeld, en hierbij te bekijken of de keuze voor de wijze waarop inspraak bij mijnbouwactiviteiten wordt geregeld kan leren van de wijze waarop inspraak bij infrastructurele projecten is geregeld.

De leden van de D66-fractie maken zich zorgen over de vraag of de samenhang tussen de Structuurvisie Ondergrond en de Structuurvisie schaliegas afdoende geborgd zal zijn. Is de Minister van plan om de Structuurvisie schaliegas uiteindelijk onderdeel uit te laten maken van de

³ Onderzoeksraad voor de Veiligheid «Aardbevingsrisico's in Groningen» d.d. 18 februari 2015.

Structuurvisie Ondergrond? Indien dit niet het geval is, hoe wordt dan de samenhang van schaliegas met andere mijnbouwactiviteiten, nu en in de toekomst, geregeld? Wanneer de Minister dit wel van plan is, waarom vindt ze het dan opportuun om eerst twee trajecten naast elkaar te houden?

De leden van de D66-fractie willen ook weten hoe de cumulatieve effecten van schaliegas met andere activiteiten in de ondergrond in het MER-onderzoek zullen worden beoordeeld. Wordt schaliegas bijvoorbeeld onderdeel van het onderzoek naar kansen en knelpunten bij functiecombinaties?

De leden van de D66-fractie lezen dat binnen de Structuurvisie Ondergrond de afweging zal worden gemaakt of schaliegaswinning op een bepaalde plaats de voorkeur zal krijgen boven andere activiteiten. Deze leden willen weten op welke manier de positie van schaliegas in het afwegingskader van de Structuurvisie Ondergrond tot stand zal komen, aangezien schaliegas geen onderdeel is van het planMER van de Structuurvisie Ondergrond.

De leden van de D66-fractie lezen dat het onderzoek van maatschappelijke effecten (nut en noodzaak) van schaliegaswinning apart zal worden uitgevoerd. Deze leden vragen of er ook een onderzoek naar nut en noodzaak van andere (mijnbouw-) activiteiten in de ondergrond zal worden uitgevoerd. Ook vragen deze leden waarom de maatschappelijke effecten (nut en noodzaak) geen onderdeel van het planMER uitmaken. Is het voor een integraal afwegingskader voor activiteiten in de ondergrond niet van belang dat nut en noodzaak al meteen worden meegenomen in het onderzoek?

De leden van de D66-fractie vragen of schaliegaswinning zal worden uitgesloten in grondwaterbeschermingsgebieden, intrekgebieden, boringsvrije zones, en bij strategische en nationale grondwatervoorraden. Indien dit niet het geval is, waarom niet? En wat betekent dat voor de veiligheid van de drinkwatervoorziening? Indien dit wel het geval is, wordt dit dan in de Structuurvisie Ondergrond geregeld?

De leden van de D66-fractie lezen dat de Minister van plan is om de Structuurvisie Ondergrond juridisch te verankeren en het bij besluiten over mijnbouwactiviteiten mogelijk te maken dat kan worden gestuurd op welke plek die activiteiten plaats mogen vinden. Deze leden vragen de Minister om de precieze wijzigingen in de huidige wet- en regelgeving als gevolg van de Structuurvisie Ondergrond weer te geven, alsook om een tijdsplanning te geven waarin staat wanneer deze wet- en regelgeving wordt gemaakt en wanneer het naar de Kamer zal worden gestuurd.

De leden van de D66-fractie vragen of de milieueffecten van afvalwaterinjectie bij olie- en gaswinning ook zal worden betrokken in het onderzoek van het planMER. Zo ja op welke manier? Zo nee, waarom niet?

De leden van de GroenLinks-fractie merken op dat het recent verschenen rapport van de OVV over gaswinning forse kritiek levert op de besluitvorming over delfstoffenwinning en doet ingrijpende aanbevelingen, die door de Minister van Economische Zaken zijn omarmd. Zien de verantwoordelijke ministers aanleiding om naar aanleiding hiervan wijzigingen aan te brengen in de Structuurvisie Ondergrond? Deze leden willen ook graag weten hoe relevante uitspraken van de Kamer worden opgenomen in de Structuurvisie Ondergrond.

De leden van de GroenLinks-fractie zien een risico in het afzonderlijk vaststellen van een Structuurvisie Schaliegas. Zij hebben hierover een aantal vragen: Hoe verhoudt het planMER voor Structuurvisie Ondergrond zich tot het planMER voor schaliegas? Waarom zijn boringvrije zones rond waterwinningen niet uitgezonderd voor de winning van schaliegas? Zal de uitzondering van schaliegaswinning in grondwaterbeschermingsgebieden, intrekgebieden, boringvrije zones, strategische en nationale grondwatervoorraden voor de drinkwatervoorziening ook expliciet in Structuurvisie Ondergrond worden geregeld? Zo ja, op welke wijze?

De afbakening van de Structuurvisie Ondergrond is de leden van de GroenLinks-fractie niet geheel duidelijk. Zij zouden graag een uitgebreidere onderbouwing zien van het niet opnemen van de winning van ultradiepe aardwarmte (voor het opwekken van elektriciteit), HTO, bodemenergie (waaronder WKO), eindberging van radioactief afval en de opslag van afvalstoffen (anders dan CO₂). Ook verbaast het deze leden dat lozing van formatie- of afvalwater van fossiele winningen niet expliciet wordt genoemd in de NRD. Wat is hiervoor de reden? Kunnen de betrokken ministers dit alsnog doen? Formatiewater hangt samen met olie- en gas winning, maar heeft niet altijd op dezelfde plek plaats. Deze leden zijn van mening dat er in de Structuurvisie Ondergrond ook aandacht moet worden geschonken aan de lozing op een andere plaats.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of in het planMER ook aandacht wordt besteed aan de hulpstoffen, naast stoom en stikstof, die gebruikt worden om gas en olie uit de ondergrond los te krijgen? Wat is de grens tussen conventionele en onconventionele winning die wordt gehanteerd? Welke definitie van fracken hanteren de betrokken ministers? Worden de risico's voor het milieu van fracken impliciet meegewogen in de wenselijkheid van olie- en gaswinning? Wordt bij de winning van olie en gas expliciet rekening gehouden met bodemdaling?

Opslag

De leden van de VVD-fractie lezen dat een aantal zaken niet meegenomen worden in het planMER-procedure, waaronder de hoge temperatuur opslag (HTO), ultradiepe geothermie en de eindberging van radioactief afval en de opslag van afvalstoffen. Zij vragen of de ambitie bestaat om deze activiteiten in de nabije toekomst wel mee te nemen in het planMER-procedure. Zo nee, waarom niet? Zo ja, op welke wijze zal dit dan gebeuren? Ook vragen deze leden of met het planMER-procedure zoals die er nu is, het aannemelijk is dat er activiteiten in de ondergrond plaatsvinden die een negatief effect hebben op de bovengenoemde activiteiten die nu niet worden meegewogen.

Het is de leden van de PvdA-fractie onduidelijk hoe de verschillende activiteiten zoals warmte-koudeopslag (WKO), HTO, ultradiepe geothermie, en proceswateronttrekkingen die nu niet worden meegenomen in het milieuonderzoek, zich met de Structuurvisie Ondergrond zullen verhouden als ze wel worden meegenomen? Het enkele feit dat een andere bestuurslaag er over gaat mag er in de ogen van deze leden niet toe leiden dat deze activiteiten bij de andere bestuurslaag niet in beeld zijn. In de ogen van deze leden zou de Structuurvisie Ondergrond het kader moeten zijn waaraan ook andere overheden bijvoorbeeld het onttrekken van proceswater zouden moeten toetsen. Wat bedoelt de Minister met de opmerking dat ruimtelijke sturing hierbij niet opportuun is?

De leden van de PvdA-fractie lezen dat er straks wel onderzoek wordt gedaan naar opslag in de ondergrond van aardgas, perslucht, stikstof en olie, maar niet van andere stoffen zoals waterstof (wat een mogelijke

energieopslag-drager is), groen gas, liquefied natural gas (LNG), afvalwater (bijvoorbeeld als resultaat van gaswinning). Waarom wordt onderzoek hiernaar uitgezonderd en wordt dit onderzoek op den duur wel opgenomen in de Structuurvisie Ondergrond?

De leden van de SP-fractie vragen waarom ultradiepe aardwarmte (voor het opwekken van elektriciteit), HTO, bodemenergie (waaronder WKO), eindberging van radioactief afval en de opslag van afvalstoffen (anders dan CO₂) niet in het planMER worden onderzocht. Zijn dit naar mening van de betrokken bewindspersonen geen zaken van Rijksbelang? Wiens belang is het dan wel? Maken HTO, WKO en ultradiepe aardwarmte geen onderdeel uit van het energierapport 2015? Zo nee, waarom niet? Is het feit dat op dit moment onvoldoende kennis en beschikbaar is over HTO en ultradiepe geothermie reden om geen reserveringen op te nemen in de Structuurvisie Ondergrond? Op welk moment is wel de nodige kennis voorhanden? Op welke manier worden deze zaken dan wel opgenomen in een Structuurvisie Ondergrond? Wat als deze zaken van groot belang blijken voor onze energie-onafhankelijkheid? Hoe wordt dan conflicterend belang tegen die tijd gewogen? Kortom: Bent u van mening dat gebruik van de bodem voor energieopslagsystemen zoals WKO leidt tot een groot ruimtebeslag in de ondergrond? Waarom wordt het gebruik van de bodem voor WKO-systemen niet betrokken in de verkenning van het ruimtelijke spanningsveld in het gebruik van de ondergrond? Is het niet wenselijk deze analyse wél te betrekken in het planMER?

De leden van de ChristenUnie-fractie hechten aan een integrale afweging van activiteiten in de ondergrond. Hoe maakt de Minister de integrale afweging met schalieolie- en schaliegaswinning binnen het planMER? Waarom is een aantal essentiële functies die op decentraal niveau spelen niet meegenomen in het planMER, zoals WKO en ultradiepe geothermie?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen waarop de betrokken ministers de eerste verkenning naar de toekomstige ruimtebehoefte van afzonderlijke energiereleerde functies in de ondergrond bij gebrek aan toekomstvisie op de energieproductie en het energieverbruik baseren. Zal in deze verkenning voorrang worden verleend aan WKO en geothermie boven fossiele winning?

Water

De leden van de VVD-fractie vragen op welke wijze drinkwater als nationaal belang geborgd wordt en of de drinkwatervoorzieningen voldoende beschermd worden. Welke rol hebben de verschillende overheidslagen (Rijk, provincie en gemeenten), drinkwaterbedrijven en waterschappen hierin? Wie heeft uiteindelijk doorzettingsmacht en op basis waarvan wordt deze afweging gemaakt?

Om te bepalen welke ruimte nodig is om ook voor de toekomst de drinkwatervoorziening veilig te stellen, wordt ten behoeve van de doorwerking van de Beleidsnota Drinkwater in de Structuurvisie Ondergrond samen met provincies, waterschappen en de drinkwatersector onderzoek uitgevoerd. Wanneer kan de Kamer hier de resultaten van verwachten en wat zijn de doelstellingen van dit onderzoek? Op welke wijze worden de resultaten van dit onderzoek meegenomen worden in het Nationaal Waterplan 2 (NWP2) en de herziening van de Kaderrichtlijn water (KRW)?

De leden van de SP-fractie vragen of voorliggende NRD uitgaat van drinkwater als nationaal belang. Waarom wordt dit dan niet expliciet zo in het stuk gemeld, zo vragen de leden van de SP-fractie. Op welke wijze zal de aanwijzing van drinkwater als nationaal belang geformaliseerd worden

en doorwerking krijgen in het planMER en de Structuurvisie Ondergrond? Op welke wijze zal de aanwijzing van drinkwater als nationaal belang geformaliseerd worden en doorwerking krijgen in het plan MER en Structuurvisie Ondergrond?

Wat betekent de aanduiding van drinkwater als nationaal belang voor de weging ten opzichte van andere gebruikers van de ondergrond? Op welke wijze zal drinkwater als nationaal belang worden verankerd in een afwegingskader voor de ondergrond? Op welke wijze houdt u in het planMER en de Structuurvisie Ondergrond rekening met de zorgplicht van overheden voor veiligstelling van drinkwater?

Voorliggend voorstel roept bij de leden van de SP-fractie een scala aan vragen op, ook over de aanwijzing en doorwerking van strategische en nationale grondwaterreserves. Zo vragen deze leden op basis van welk scenario van de toekomstige drinkwatervraag aanwijzing van strategische en nationale grondwaterreserves plaatsvindt. Door wie en wanneer zullen strategische en nationale grondwaterreserves precies worden vastgesteld? Wat is de ruimte voor de Kamer bij deze vaststelling? Worden strategische en nationale grondwaterreserves betrokken in de verkenning van het ruimteconflict in de ondergrond? Wat betekent de aanwijzing van grondwaterreserves voor de drinkwatervoorziening voor andere functies in de ondergrond?

Welke andere ondergrondse functies zullen worden uitgesloten in gebieden voor de drinkwatervoorziening?

Aanwijzing van grondwaterreserves voor de drinkwatervoorziening leidt met name ook tot een spanningsveld met bovengrondse functies. Hoe zal dit in het onderzoek en de aanwijzing worden betrokken? Wat betekent de aanwijzing van grondwaterreserves voor de drinkwatervoorziening voor de aanpak van historische bodemverontreiniging? Zullen de hier aanwezige verontreinigingsgevallen worden aangemerkt als spoedlocatie in het kader van het Bodemconvenant 2009 -2015? Wie draagt welke kosten bij mogelijke sanering? Wie voert ten aanzien daarvan de regie

De leden van de D66-fractie vragen op welke manier de status van drinkwater als nationaal belang zijn doorwerking zal krijgen in de Structuurvisie Ondergrond. Hoe zal drinkwater concreet in het afwegingskader worden verankerd en welke weging krijgt het ten opzichte van andere functies, zo vragen deze leden.

Deze leden willen ook graag weten hoe de aanwijzing van strategische en nationale grondwaterreserves in zijn werk zal gaan. Door wie en wanneer worden deze reserves vastgesteld? Ook vragen deze leden of andere functies in de ondergrond, zoals mijnbouw en CO₂ opslag, worden uitgesloten in gebieden waar grondwaterreserves zijn aangewezen.

De leden van de D66-fractie vragen of de milieueffecten van afvalwaterinjectie bij olie-en gaswinning ook zal worden betrokken in het onderzoek van het planMER. Zo ja op welke manier? Zo nee, waarom niet?

De leden van de PvdD-fractie wijzen de Minister op het belang van schoon en veilig drinkwater. Beschikbaarheid van schoon en veilig drinkwater is een nationaal belang. De leden van de PvdD-fractie vragen de Minister op welke wijze de aanwijzing van drinkwater als nationaal belang geformaliseerd kan worden en doorwerking krijgt in het planMER en de Structuurvisie Ondergrond. Op welke wijze wordt in het planMER en de Structuurvisie Ondergrond rekening gehouden met de zorgplicht van overheden voor de veiligstelling van drinkwater? Kan de Minister aangeven wat de aanduiding van drinkwater als nationaal belang betekent voor de weging ten opzichte van andere gebruikers van de ondergrond, met soms belangen die haaks op schoon drinkwater staan, zoals het winnen van gas? Kan het kabinet aangeven wat het planMER en de Structuurvisie

Ondergrond betekenen voor de tekort schietende ruimtelijke bescherming van drinkwaterwinningen?

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen op welke manier de aanwijzing van drinkwater als nationaal belang geformaliseerd wordt in het planMER en de Structuurvisie Ondergrond. Wordt drinkwater als nationaal belang geborgd in een afwegingskader? Hoe wordt de aanduiding van drinkwater als nationaal belang gewogen ten opzichte van ander gebruik van de ondergrond?

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen op basis van welk scenario van de drinkwatervraag aanwijzing van strategische en nationale grondwaterreserves plaatsvindt. Wat is de (formele) betrokkenheid van provincies en gemeenten? Door wie en wanneer vindt vaststelling van de grondwaterreserves plaats? Waarom worden strategische en nationale grondwaterreserves en ook boringvrije zones niet uitgesloten van boringen naar bijvoorbeeld schaliegas en schalieolie? Welke andere ondergrondse functies zullen worden uitgesloten in gebieden voor drinkwatervoorziening? Hoe wordt omgegaan met het spanningsveld met bovengrondse functies?

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen hoe in het alternatief «maximale functiemix» rekening wordt gehouden met het belang van drinkwatervoorziening. Wat wordt bedoeld met «technische haalbaarheid»? Worden milieueffecten van afvalwaterinjectie bij olie- en gaswinning betrokken in het onderzoek?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen wanneer de aard en schaal van de benodigde voorraden bekend zullen worden?

Deze leden vragen in hoeverre de Derde Nota Waddenzee aanknopingspunten biedt voor delfstoffenwinning en andere activiteiten in de ondergrond? In hoeverre gelden voor de Waddenzee andere regels dan voor andere (Natura2000-)gebieden?

Zoutwinning

De leden van de VVD-fractie willen graag weten of bij de winning van zout in het winningsplan rekening gehouden wordt met de beheersbaarheid van effecten van bodemdaling. Welke criteria zijn leidend bij de afweging waar en hoeveel zout te winnen? Is er een afwegingskader waarbij er toets elementen zijn die van invloed zijn op het winningsplan?

De leden van de PvdA-fractie zijn blij dat er een ruimtelijk afwegingskader komt voor activiteiten in de ondergrond. Deze leden hebben hier al vaker op aangedrongen, bijvoorbeeld bij het besluit om zoutwinning toe te staan onder de Waddenzee. Tot de onaangename verrassing van deze leden bleek het toen niet mogelijk deze mijnbouwactiviteit tegen te houden op grond van de bestaande wetgeving. Wanneer voorziet de Minister de aanpassing van de Mijnbouwwet opdat andere redenen dan alleen Natura2000-aantasting grond kunnen zijn voor afwijzing van activiteiten?

De winning van zout kan naar mening van de leden van de SP-fractie op termijn dezelfde problemen opleveren als bij de gaswinning in Groningen. Voorzichtigheid in beleid is daarom geboden. Waar lopen bijvoorbeeld de (geologische) breuklijnen in Nederland? Deze informatie is van essentieel belang alvorens er op enigerlei wijze boringen van welke aard dan ook plaatsvinden. Wanneer er geen duidelijk beeld is van de bodemsamenstelling op dit moment, hoe kan dan bepaald worden of een ingreep in de structuur van de bodem veilig is of niet? Moet de situatie zoals die rond

Amtsvenn⁴ (Duitsland) aan de orde is niet als een soort pilot gebruikt worden, om meer informatie te vergaren, zo vragen deze leden. Door de vulling van zoutcavernes dicht bij de Nederlandse grens en het lekken van olie uit deze zoutcaverne sinds april 2014 loopt ook het grondwater in de Nederlandse bodem groot gevaar. Zeker nu er nog geen duidelijkheid is over de oorzaak van deze lekkage en er toch al toestemming is gegeven om de zoutcavernes in Enschede te vullen terwijl de Structuurvisie Ondergrond nog niet klaar is.

Door een duidelijk onderzoek naar de mogelijke gevolgen van onder hoge druk water te brengen in lege ruimtes (of door fracking) ontstaat er een smeermiddel tussen de grondplaten. Wanneer er geen beginsituatie bepaald is kan er nooit vergeleken worden wat de effecten op de bodem en de daarin aanwezige voorraad water zijn. Dit grondwater loopt door deze gang van zaken mogelijk groot gevaar.

Daarnaast moet naar de mening van deze leden beter in kaart gebracht worden wat er met (afval-) water dat in de bodem wordt geïnjecteerd gebeurt. Risico's ondergronds kunnen een bedreiging vormen voor het grondwater, zoals gebleken is bij afvalwaterinjecties in Twente. Daarnaast bestaat het risico op geïnduceerde seismiciteit naarmate de hoeveelheid en druk van het geïnjecteerde afvalwater toeneemt.

De leden van de SP-fractie vragen echte aandacht voor de zoutwinning in Friesland. Zij hebben hier eerder schriftelijk vragen over gesteld. Naar hun mening blijft het gevoel bestaan dat de afgifte van de vergunning via de omgekeerde weg plaats heeft gevonden. Had niet eerst gekeken moeten worden naar eventuele mogelijkheden in combinatie met de zoutwinning in Jemgun (Duitsland) in combinatie met een MKBA en gedegen onderzoek naar de milieueffecten alvorens ook maar de overweging te maken om een vergunning te verlenen? Deze leden hebben moeite met de zin in de concept NRD dat er gekeken wordt naar de beheersbaarheid van effecten van bodemdaling en «Daarnaast wordt vanuit het perspectief van economisch rendabele winning en afzetmarkt gekeken naar de nabijheid van zoutverwerkingsfabrieken»⁵. Over de intrinsieke bijzondere waarden van het gebied lezen zij geen letter. Deze leden verzoeken dan ook in de MKBA nadrukkelijk de intrinsieke waarden te betrekken en om daarnaast de milieuwaarden en bijzondere waarden van bijvoorbeeld het Waddengebied hierbij wel degelijk te betrekken. Ook zien deze leden graag meer uitleg en meer ingebouwde zekerheden bij de methodes van het zogenaamde schuin boren onder het Wad. Ook hier dient naar mening van deze leden de MKBA nadrukkelijk aandacht aan te besteden. Daarnaast verwachten de leden van de SP-fractie uitgebreide aandacht voor de opslag in zoutcavernes in zowel de MKBA als het planMER. Naar mening van deze leden dient bij de ondergrondse opslag niet alleen één op één gekeken te worden naar het meewegen in de locatiekeuze en inrichting van de toekomstige zoutwinning, maar dienen vooral gebiedskwaliteiten, intrinsieke waarden en stabilisering van de ondergrond hoofduitgangspunten te zijn. Graag ontvangen deze leden hierop een uitgebreide toelichting.

Overig

De leden van de VVD-fractie lezen dat bij de beoordeling van de te onderzoeken functies en onderlinge confrontaties van functies wel wordt gekeken naar eventuele effecten van deze functies op andere functies die in de ondergrond en de bovengrond plaatsvinden. Deze leden vragen of hierbij ook aandacht gaat naar de effecten op bovengrondse bebouwing, ook in relatie tot de volksgezondheid en veiligheid.

⁴ <http://www.wn.de/Muensterland/1899208-Nach-Oelaustritt-im-Gronauer-Amtsvenn-Experten-sehen-schwarz-fuer-Oel-Lager>

⁵ Pagina 20 concept NRD

De leden van de VVD-fractie missen in de conceptnotitie een toelichting hoe beoogd wordt om te gaan met saneringen in de ondergrond. Hetzelfde geldt voor de vraag hoe beoogd wordt om te gaan met buisleidingen. Kan de Minister voor beide zaken een toelichting geven?

Ten aanzien van de grensoverschrijdende milieugevolgen vragen de leden van de VVD-fractie op welke wijze grensoverschrijdende milieueffecten van activiteiten van buurlanden op Nederland worden meegenomen.

De leden van de D66-fractie vragen de Minister om uiteen te zetten op welke manier de Structuurvisie Ondergrond en de Omgevingswet zich tot elkaar zullen verhouden.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of de betrokken ministers bereid zijn om expliciet te maken welke scenario's aan bepaalde «vraag en aanbod»-aannames ten grondslag liggen en hoe deze samenhangen met overige beleidsmatige keuzes. Kunnen de betrokken ministers beamen dat negatieve milieu en veiligheidseffecten zwaar worden meegewogen in deze scenario's? Delen de betrokken ministers de mening dat met betrekking tot de gaswinning in Groningen te eenzijdig is gekeken naar de verhouding tussen vraag en aanbod en te weinig naar de negatieve bijeffecten?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of met de methodiek zoals beschreven in hoofdstuk 4.4 over knelpunten en kansen bij functiecombinaties duidelijk voorrang wordt verleend aan schone en hernieuwbare energiebronnen boven fossiele delfstoffen?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of bij het hoofdstuk over de effecten van de ingreep in hoofdstuk 4.5.1 van de NRD ook rekening wordt gehouden met effecten die op een andere locatie plaatsvinden, bijvoorbeeld als afval van delfstoffenwinning elders gestort wordt? Wordt hierbij ook rekening gehouden met de met de activiteit samenhangende uitstoot van broeikasgassen en andere gassen?

Delen de betrokken ministers de mening dat eindige voorraden, zoals olie, gas en zout, geen onderdeel uitmaken van een ecosysteem en dus niet als ecosystemedienst kunnen worden omschreven? Zijn de betrokken ministers bereid dit te corrigeren?

Biodiversiteit is in de ogen van deze leden ook geen culturele ecosystemedienst maar een voorwaarde voor het voortbestaan van ecosystemen.

Biodiversiteit zou in de ogen van deze leden dan ook boven ecosystemediensten moeten gaan. Hoe zien de betrokken ministers dit?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen de betrokken ministers of de indeling in landschapstypen zoals beschreven in de NRD niet te grofmazig is. Er wordt bijvoorbeeld geen rekening gehouden met de kwetsbaarheid van de natuur in het gebied.

De leden van de PvdD-fractie stellen dat projecten die schade aan de leefomgeving kunnen veroorzaken regelmatig worden doorgezet door ze onder het regime van de Crisis- en Herstelwet te scharen, zoals bijvoorbeeld bij de gasopslag bij Bergermeer is gebeurd. Kan de Minister aangeven of zij nog plannen heeft om ondergrondse activiteiten zoals olie- en gaswinning of zoutwinning onder het regime van de Crisis- en herstelwet te scharen en hiermee milieuwaarborgen en de mogelijkheid voor inspraakprocedures buitenspel te zetten? Kan de Minister garanderen dat zij geen ondergrondse activiteiten door middel van de Crisis- en Herstelwet zal doorvoeren? Deelt de regering de mening dat bewonersbezwaren niet gebagatelliseerd mogen worden en is de Minister bereid

ervoor te zorgen dat argumenten van bewoners een belangrijke rol krijgen in de besluitvorming? Zo ja, op welke wijze?